

תורה – מהי?

הרב אביחיל גרינוולד

לע"נ מו"ר הגאון הרב דוד קב זצ"ל
שהעמידנו על דעתינו
ושמועותיו המתוקות החיונו

במאמר זה ברצוננו להבין עד כמה שניתן מהי אותה תורה שקיבלנו. כמובן שאין אנו מסוגלים להבין בשכלנו האנושי, וממילא המוגבל, מהי אכן אותה תורה, אולם ברצוננו לקרב הדברים להבנתנו עד כמה שדיינו, יד כהה, מגעת. מתוך בירור הדברים נבין את הגישה והצורה המתאימה והראויה בה עלינו לגשת אל לימוד התורה הקדושה.

רבים מן המקורות והרעיונות שיובאו במאמר הוטמעו בנו על ידי ראש הישיבה בישיבת כרם ביבנה, הרב מרדכי גרינברג שליט"א. הערכתי, הוקרתי ותודתי נתונות לו.

א. שאלות

ב. מהי חירות

ג. התורה היא חירותנו - הוכחה

ד. אבות קיימו את התורה כולה

ה. התורה היא חירותנו - הסבר

ו. ההבדל בין לימוד התורה ללימוד שאר חכמות

ז. לימוד תורה לשם לימוד

ח. על מה אבדה הארץ

ט. ברכת התורה לפנייה

י. זכר למקדש

א. שאלות

קבלת התורה על ידי עם ישראל מתוארת כך (שמות כד, ז): "וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיֹּאמְרוּ כֹל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע".
משלימה לנו הגמרא בשבת (פ"ח ע"א) את תיאור המעמד:

דרש רבי סימאי: בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע, באו ששים ריבוא של מלאכי השרת, לכל אחד ואחד מישראל קשרו לו שני כתרים, אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע. וכיון שחטאו ישראל, ירדו מאה ועשרים ריבוא מלאכי חבלה, ופירקום.

אמר רבי אלעזר: בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע יצתה בת קול ואמרה להן: מי גילה לבני רז זה שמלאכי השרת משתמשין בו? דכתיב ברכו ה' מלאכיו גברי כח עשי דברו לשמע בקול דברו, ברישא עשי, והדר לשמע.

בפשטות הכוונה היא שכשעם ישראל אמרו נעשה ונשמע הם זכו לשני כתרים, אחד כנגד אמירת 'נעשה' ואחד כנגד אמירת 'נשמע'. אולם מדיוק בנוסח הגמרא מוכח שנתנית שני הכתרים היתה דווקא בשל ההקדמה של נעשה לנשמע, "בשעה שהקדימו". לו היו עם ישראל אומרים נשמע ונעשה נראה כי לכל היותר היו מקבלים כתר אחד בלבד. וצריך להבין מדוע דוקא הקדמת נעשה לנשמע היא זו שזיכתה בשני כתרים ולא עצם אמירת ה"נעשה" ו"הנשמע"?

כמו כן, צריך להבין מבחינה מעשית כיצד ניתן להקדים נעשה לנשמע, כיצד ניתן לעשות, "נעשה", עוד בטרם שמעת מה עליך לעשות, "נשמע"¹?

כששואלים אנשים מהי תורה או כיצד הם מגדירים את התורה, רובם ככולם עונים שתורה הינה קובץ חוקים שמורים לנו כיצד עלינו לנהוג בכל מיני מקרים בהם אנו נתקלים במהלך חיינו השגרתיים והלא-שגרתיים. כיצד עלינו לנהוג עם האוכל הבא אל פינו, כיצד מתקשרים גבר ואשה זה אל זה, מה הדין לגבי גדר בין שכנים שנפלה ומה יעשה בשור שנגח את הפרה וכו'.

אולם אם זאת היא ההגדרה של התורה נתקשה בהבנת הסיפור הבא שמופיע במסכת מנחות (צ"ט ע"ב):

שאל בן דמה בן אחותו של ר' ישמעאל את ר' ישמעאל: כגון אני שלמדתי כל התורה כולה, מהו ללמוד חכמת יונית? קרא עליו המקרא הזה: לא ימוש ספר התורה הזה מפידך והגית בו יומם ולילה, צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה חכמת יונית.

אחיינו של ר' ישמעאל מספר לו שהוא יודע את כל התורה כולה ושאלתו היא האם בשל כך נפטר הוא מחובת לימוד תורה. אם נשים לב, ר' ישמעאל לא עונה לו שלא יכול להיות שבן אנוש יסיים ללמוד וידע את כל התורה עליה נאמר (איוב יא, ט): "אַרְכָּה מְאֹרָץ מִדָּה וְרִחְבָּה מִנִּי יָם". נראה מתשובת רבי ישמעאל שאפילו לו יהיה כדבריו של אחיינו שאכן יודע הוא

¹ ניתן לתרץ שכוונת עם ישראל היתה שכל מה שיגידו לנו אנחנו מקבלים על עצמינו לעשותו אפילו שאיננו יודעים עדיין מה ידרש מאיתנו. אנחנו מתחייבים לעשות "על עיוור" את כל מה שנשמע אחר כך. כלומר אין השמיעה, ההבנה וההסכמה לדברים תנאי אצלינו לעשיה, אלא אנו מקבלים על עצמינו בכל מקרה לבצע.

את כל התורה, גם אז הוא לא נפטר ממצוות לימוד תורה. ואנו מתקשים להבין מדוע? הרי הוא יודע את כל מה שהתורה באה להורות, הוא יודע מה צריך לעשות בכל מקרה שיקרה בפניו, מדוע עדיין מוטלת עליו חובת לימוד תורה?

נראה שהתורה היא יותר מאשר קובץ הוראות וחוקים המורים ליהודי מה עליו לעשות. ננסה להבין ולהגדיר מהי אם כן ההגדרה הנכונה לתורה.

ב. מהי חירות?

חירות האדם היא עקרון יסוד בחשיבה המדינית והפוליטית, המכתיבה כי אין לראות אדם כאמצעי, עליו אדם אחר רשאי לכפות את מטרותיו, אלא כל אדם מהווה "מטרה" בפני עצמו. הפילוסוף ג'ון לוק ראה את הזכות לחירות כזכות טבעית של כל אדם. משמעותה של הזכות לחירות היא שהאדם הוא יצור עצמאי שמנהל את חייו באוטונומיה. לכל אדם יש זכות לקבל החלטות לגבי חייו באופן עצמאי וללא התערבות של גורם חיצוני ולחיות את חייו באופן שהוא רואה לנכון. הזכות לחירות היא זכות טבעית שמוענקת לאדם מעצם היותו אדם, לשלטון אסור לשלול את הזכות הזו כיוון שהוא אינו מעניק אותה לאדם. עם זאת, ישנם מקרים בהם יש צורך להגביל את חירותו של האדם: אם הוא מהווה סכנה לעצמו, במקרה שהוא פוגע בזכויות של אדם אחר או שהוא פוגע בחברה ובסדר הציבורי.²

אבל מהי הגדרתה של אותה חירות עליה מדברת האנושות? כותב **הרב קוק** בסידור עולת ראיה (הקדמה להגדה של פסח):

ההבדל שבין העבד לבן החורין איננו רק הבדל מעמדי, מה שבמקרה זה הוא משועבד לאחר וזה הוא בלתי משועבד. אנו יכולים למצא עבד משכיל שרוחו הוא מלא חירות, ולהיפך בן חורין שרוחו הוא רוח של עבד. החירות הצביונית היא אותו הרוח הנשאה, שהאדם וכן העם בכלל מתרומם על ידה להיות נאמן להעצמיות הפנימית שלו, להתכונה הנפשית של צלם אלקים אשר בקרבנו... מה שאין כן בבעל הרוח של העבדות, שלעולם אין תוכן חייו והרגשתו מאירים בתכונתו הנפשית העצמית, כי אם במה שהוא טוב ויפה אצל האחר השולט עליו איזה שליטה שהיא, בין שהיא רשמית בין שהיא מוסרית, במה שהאחר מוצא שהוא יפה וטוב.

כדי לחיות חיי חירות אין די בכך שלא השלטון ולא אף גורם חיצוני יתערב בהחלטותיו של האדם, ויכפה עליו צורת חיים מסוימת. האדם מסוגל, כך מסביר לנו הרב, להשתעבד

² מתוך ויקיפדיה.

מעצמו אל האחר, גם אם מבחינת המעמד החברתי הוא מוגדר כבן חורין. האדם מסוגל לחיות לכאורה כפי שהוא רואה לנכון ועדיין הוא יהיה משועבד בעצם.

רק אדם שחי בהתאם לעצמיותו הפנימית, הוא ורק הוא, בן חורין. אולם אדם שחי את חייו על פי הגדרות האחר, הסביבה, ולא בהתאם לעצמיותו, עבד הוא, משועבד הוא³.

ג. התורה היא חירותנו - הוכחה

ומהי עצמיותנו?

במקום אחר (מאמרי הראי"ה שבועות, עמוד 171) מסביר הרב את פשר הקדמת נעשה לנשמע:

כל דבר החקוק בטבע אינו צריך לשמיעה וללמוד. הדבורה בונה את תאי כוורתה בדיוק המספרי היותר שלם, בלי שמיעה של שעורים בהנדסה, מפני שכך חקוק בטבעה.

ובעולם הרוחני אין היצורים הרוחניים העליונים צריכים שמיעה לפני מפעליהם, מפני שקדושתם היא להם טבעית.

רק בני אדם העלולים להיות נבוכים על ידי מהומות המדע המזוויף, צריכים התאמצות לשוב אל הטבע הטהור הנפשי שלהם.

ואנחנו במעמד הר סיני, בעת אשר ראש הפסגה של אמיתת הויתנו נתגלה על כללנו, בעת אשר אדון כל נגלה עלינו בערפלי טוהר ללמד לעמנו תורה ומצוות, באנו לידי המעלה העליונה הזאת, ונהיינו ישראלים טבעיים טהורים, כטבע האיתן של נשמתנו בעצם טהרה. ובשביל כך הקדמנו נעשה לנשמע, למעלה מכל התרבות המזוויפת של האנושיות השוגה בהבליה והסובלת מסכלות רשעתה בשליטת האדם לרע לו, ואובדת בזה את עצמה ועצמה.

לכל יצור בעולם יש פעולות טבעיות וישנן פעולות נרכשות, המכוונות לפעמים טבע שני. את פעולות ה'טבע שני' עליו לסגל לעצמו בלמידה, אילוף, הרגל וכדו', משום שאינן טבעיות לו. אולם את הפעולות הטבעיות לו אין הוא צריך ללמוד. מעצמו, בהתבוננותו פנימה, מוצא הוא את אותן פעולות וסגולות. בכוחות עצמו ומאליהן הוא מוציא אותן אל הפועל.

³ מתוך לא אירא רע (נתן שרנסקי): "אתה אדוני השופט חושב שהנך חופשי! אתה חושב כך כיוון שלאחר שייגמר המשפט תלך לביתך ואילו אני אהיה המשועבד, כיוון שאלך לכלא לזמן רב. אך דע לך שמבין שנינו, אני הוא בן החורין האמיתי! אמנם גופי יהיה משועבד, אבל רוחי, היא תישאר חופשית, כיוון שארגיש שלא נכנעתי לגזרותיכם ונשארתי נאמן לאמונתי. אך לך השופט קבעו מראש מה לומר! גופך אמנם משוחרר, אבל אינך חופשי להכריע לפי אמונתך. רוחך משועבדת וזה חמור פי כמה".

גם בני אדם הינם חלק מעולם טבעי זה, אלא שהם מעצמם ובבחירתם מעקמים לפעמים טבע זה. "לְבַד רָאָה זֶה מְצֵאתִי אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹקִים אֶת הָאָדָם יִשְׂרָאֵל וְהִמָּה בְּקִשּׁוֹ חֲשֹׁבוֹת רְבִים" (קהלת ז, כט). לכן צריכים הם לימוד, אבל לא כדי לקנות סגולות ויכולות חדשות, טבע שני. אלא כדי לשוב למקוריותם, אל הטבע הנפשי שלהם בטהרתו.

במעמד הר סיני הזדככנו ועמדנו בטהרתנו ומשום כך הבאנו לידי ביטוי את טבע נשמתנו. בהקדמתנו נעשה לנשמע ביטאנו שבאמת אין אנו זקוקים לשמיעה מבחוץ כדי לדעת מה עלינו לעשות משום שהדברים תואמים את טבע נשמתנו. אמנם לפעמים אנו מטביעים את אותה טבעיות וזקוקים ללמידה כדי לחזור לעצמותנו. אבל הדברים תואמים את פנימיותנו ומשום כך אין לנו צורך כלל, באופן עקרוני אמיתי, ללמוד את הדברים בשמיעה מבחוץ אלא בהתבוננות פנימה.

הקדמת נעשה לנשמע היא כחן של ישראל מאז ומעולם. מפני שאנו חשים בקרבנו שבמעמקי הטבע של כל מהותנו, כל קדושת היהדות צפונה. ואם אנו חשים איזו חלישות בגבורתה בנוגע לנפשנו, אנחנו צריכים ראשית לכל להתעורר להיות נאמנים לעצמנו.

ננער את עצמנו מכל התכחשות עצמית ונדע להגן בגאון על הצביון השלם שלנו. ואז נצעד בעוז על דרכנו בכל מסילות החיים ובכללם גם כן בדרכה של התחיה הלאומית ובנין הארץ.

הוכחנו אם כן שהתורה היא הטבע שלנו ומשום כך אין אנו צריכים לשמיעה מבחוץ כדי לדעת אותה אלא בהקשבה פנימית. התורה היא הטבע שלנו, היא עצמיותנו, ולכן רק על ידה אנו חיים עצמאיים, חיי בן חורין ולא חיי עבדות.

באורות התשובה (יד, כו) אכן מגדיר הרב שאדם שלא מרגיש את מתיקות ועריבות התורה אות הוא שפגם בטבעו:

מעוט מתיקות נעימת התורה בא מחסרון בטבע הישראלי של הנשמה, שצריכין לתקנה על ידי תשובה מכוונת לחסרון זה, וכיון שנותנים את הדעת לתקן את החסרון מיד חוזר האור העליון של הטבע הקדוש של הנשמה לזרחה, וחוזרת מתיקות התורה להגלות.

שוב, הרגשת ההתאמה שבין היהודי והתורה טבעית היא.

ד. אבות קיימו את התורה כולה

איתא בגמרא בקידושין (פ"ב ע"א):

מצינו שעשה אברהם אבינו את כל התורה כולה עד שלא ניתנה, שנאמר: עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרת מצותי חוקותי ותורותי.

ובמסכת יומא (כ"ח ע"ב):

אמר רב: קיים אברהם אבינו כל התורה כולה, שנאמר עקב אשר שמע אברהם בקלי וגו'... אמר (רב) [רבא] ואיתימא רב אשי: קיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין, שנאמר תורתִי - אחת תורה שבכתב ואחת תורה שבעל פה.

וצריך כמובן להבין מנין למד אברהם תורה עוד בטרם ניתנה?

עונה על כך המדרש (בראשית רבה צה):

ומהיכן למד אברהם את התורה? רבן שמעון אומר נעשו שתי כליותיו כשתי כדים של מים והיו נובעות תורה, ומנין שכן הוא שנאמר אף לילות יסרוני וגו'. רבי לוי אמר מעצמו למד תורה, שנאמר מדרכיו ישבע סוג לב ומעליו איש טוב.

ובמקום אחר (בראשית רבה סא):

ובתורתו יהגה אמר ר' שמעון אב לא למדו ורב לא היה לו, ומהיכן למד את התורה, אלא זימן לו הקדוש ברוך הוא שתי כליותיו כמין שני רבנים והיו נובעות ומלמדות אותו תורה וחכמה...

כוונת המדרש תובן על פי דברינו. חירות אמיתית הינה חיים בהתאם לעצמיותך וטבעיותך. אנו זקוקים אמנם ללימוד תורה שנראה לכאורה מוחץ לאדם. אולם במעמד קבלת התורה והקדמת נעשה לנשמע התברר שלימוד זה הוא טבענו ולולא אותו טשטוש שאנו מטשטשים את עצמנו היינו מרגישים את התורה כמתאימה ומוציאה לפועל עצמיותנו.

אצל האבות היתה זְפוּת. הם הרגישו כיצד התורה היא ביטוי לעצמיותם. אצלם הלימוד היה מבפנים, לא מבחוץ. מעצמו למד אברהם.

זוהמת הנחש

אותו טשטוש אותו הזכרנו התחיל בחטא עץ הדעת וכפי שמסביר הגאון ר' איצלה מוולאז'ין בהערות לספרו של אביו:⁴

והענין כי קודם החטא, עם כי ודאי שהיה בעל בחירה גמור להטות עצמו לכל אשר יתפוץ להטיב או להיפך ח"ו. כי זה תכלית כוונת כלל הבריאה. וגם כי הרי אחר כך חטא. אמנם לא שהיה ענין בחירתו מחמת שכחות הרע היו כלולים בתוכו. כי הוא היה אדם ישר לגמרי כלול רק מסדרי כחות הקדושה לבד. וכל עניניו היו כולם ישרים קדושים ומזוככים טוב גמור. בלי שום עירוב ונטיה לצד ההיפך כלל. וכחות הרע היו עומדים לצד וענין בפ"ע חוץ ממנו...

לא כמו שהוא עתה שהיצר המפתה את האדם הוא בתוך האדם עצמו. ומתדמה להאדם שהוא עצמו הוא הרוצה ונמשך לעשות העון ולא שאחר חוץ ממנו מפתהו. ובחטאו שנמשך אחר פתוי הס"א. אז נתערבו הכחות הרע בתוכו ממש. וכן בהעולמות. וזהו עץ הדעת טוב ורע. שנתחברו ונתערבו בתוכו ובהעולמות הטוב והרע יחד זה בתוך זה ממש...

וזשרז"ל כשבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא. ר"ל בתוכה ממש. ומאז גרם עי"ז ערבוביא גדולה במעשיו. שכל מעשי האדם המה בערבוביא והשתנות רבות מאד. פעם טוב ופעם רע. ומתהפך תמיד מטוב לרע ומרע לטוב. וגם המעשה הטוב עצמה כמעט בלתי אפשר לרוב העולם שתהיה כולה קדש זכה ונקיה לגמרי. בלי שום נטיה לאיזה פניה ומחשבה קלה לגרמיה. וכן להיפך בהמעשה אשר לא טובה ג"כ מעורב בה לפעמים איזה מחשבה לטוב לפי דמיונו... וזש"ה אשר עשה אלקים את האדם ישר כנ"ל והמה בחטאם בקשו חשבונות רבים.

כלומר בחטא עץ הדעת הזיק האדם לעצמו (ולעולם כולו) ועירב את הרע בתוכו (ובמציאות כולה). אין ליבו זך כבריאתו אלא זוהמה חדרה פנימה. זוהמה זו היא המטשטשת את האדם ומפריעה לו להרגיש כי התורה מתאימה לעצמיותו. מרגיש הוא לפעמים שהרע גם הוא רצונו שלו ועצמיותו ח"ו.

בהר סיני פסקה זוהמתן

מצב זה נמשך עד להגעת עם ישראל להר סיני, שאז פסקה אותה הזוהמא, ועל ידי חטא העגל חזרה אותה הזוהמא ונתערבה בתוכם כבתחלה.

⁴ נפש החיים שער א - הערות פרק ו.

וכך מסביר ר' אייזיק חבר בהגדה של פסח על הפיסקה "אילו נתן לנו את השבת ולא קרבנו לפני הר סיני דיינו":

ידוע מאמרם ז"ל ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן והענין כי עיקר חטא עץ הדעת היה שפרי זה גרם תאוה לאדם לחקור במושכלות בשכל האנושי להבחין בין טוב ורע על פי שכלו ושלא לסמוך על האמונה לבד שהיא התורה עץ החיים שעל ידה האדם חי לעולם וכמ"ש בזה הגר"א ז"ל מווילנא ומזה נמשך טעות כל האפיקורסים הקדמונים שהכחישו מציאותו והשגחתו יתברך הכל על פי חקירת שכלם המזוהם וזה בא הכל מסיבת חטא עץ הדעת והוא זוהמת הנחש והסטרא אחרא המבלבל שכלו של אדם וישראל שעמדו על הר סיני וראו עין בעין מראות אלקים וכל מרכבה העליונה כמ"ש הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם והוא אמונת התורה עץ החיים וז"ש שפסקה זוהמתם וחזרה על ידי חטא העגל שנמשכו אחר חקירת שכלם על פי דעת הערב רב שהטעו אותם כמו שהארכתי בזה במקום אחר.

האבות, עוד לפני מתן תורה, הזדככו והרגישו את התורה כעצמיותם. כך מסביר **השפת אמת** (פרשת וישב תרס"ב):

בפסוק ויעזב בגדו וגו'... פירוש שעל ידי חטא הראשון נעשה כתנות עור ממשכא דחיויא, ונתלבש באנושיות ובגשמיות, באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה, שעתה צריכין מקודם לתקן הגוף על ידי יראה ואהבה, שמדות אלו הם בהרגשות הגוף, אחר כך זוכין להפנימיות, ובכלל האבות תקנו חטא אדם הראשון, אש ומים בחינת אברהם ויצחק, ותוציאנו לרויה בחינת יעקב, תתן אמת ליעקב, אמת הוא כמו שהיה קודם החטא, כי הנחש הביא השקר בעולם...

ונפש החיים (ג, יג) בעצמו כותב על האבות:

וזה היה ענין עבודת האבות כל ימיהם. כי המה בנוראות צדקתם וטהרת קדושת לבם היו מדבקים מחשבתם לרצונו יתברך כל ימיהם בלי הפסק רגע. ובטלו ברצונם כל הכחות שבעולם ולאפס ותהו נחשבו אצלם. ולכן זכו גם לנסים נפלאים בשדוד המערכות וצבאיהם כנ"ל. ולכן נתיחד שמו יתברך עליהם להקרא אלהי אברהם אלהי יצחק וכו'. וכאמרו יתברך בעצמו אלקי אבותיכם. ולזה אמרו ז"ל האבות הן הן המרכבה.

ה. התורה היא חירותנו - הסבר - הנופח באפי אחר מנשמתו יתן בו

עד כה הוכחנו, מהקדמת נעשה לנשמע למרגלות הר סיני, שהתורה, היא עצמיותנו. מתאימה היא לטבענו ורק על ידה אנו מוציאים את עצמנו מהכח אל הפועל כבני חורין עד כדי כך שבהיותנו זכים אנו מרגישים שאין אנו זקוקים לשמיעה חיצונית כדי לדעת מה נדרש מאיתנו לעשות. כעת נסביר **מדוע** הדברים הם כך. מדוע אכן התורה היא עצמיותנו, מה הופך אותה לכזאת.

ביצירת האדם נאמר (בראשית ב, ז): "וַיִּצְרָה ה' אֱלֹקִים אֶת הָאָדָם עֶפְרָ מִן הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נֶשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה". מסביר הרמב"ן:

ויפח באפיו נשמת חיים - ירמוז לנו הכתוב הזה מעלת הנפש יסודה וסודה, כי הזכיר בה שם מלא, ואמר כי הוא נפח באפיו נשמת חיים, להודיע כי לא באה בו מן היסודות כאשר רמז בנפש התנועה, גם לא בהשתלשלות מן השכלים הנבדלים, אבל היא רוח השם הגדול, מפיו דעת ותבונה, כי הנופח באפי אחר מנשמתו יתן בו. וזהו שנאמר ונשמת שדי תבינם.

הנשמה מגיעה ממקור שונה מיתר הבריאה. היא לא נוצרה מיסודות בבריאה כמו הרוח, האש, המים והאדמה. הנשמה מגיעה ממקור גבוה יותר. כביכול, מהקב"ה בעצמו. ובניסוחו של **בעל התניא** (פרק ב):

ונפש השנית בישראל היא חלק אלוה ממעל ממש כמ"ש ויפח באפיו נשמת חיים ואתה נפחת בי וכמ"ש בזוהר מאן דנפח מתוכיה נפח פירוש מתוכיותו ומפנימיותו שתוכיות ופנימיות החיות שבאדם מוציא בנפחתו בכח.

וגם הנפש לא תמלא

הרב קוק (אורות, צמאון לא-ל חי) מתאר חוסר מנוחה ומרגוע הנפוץ אצל בני אדם:

אי אפשר למצא מעמד מבוסס לרוח כי אם באויר האלקי. הידיעה, ההרגשה, הדמיון והחפץ והתנועות הפנימיות והחיצוניות שלהם, כולם מזקיקים את בני האדם שיהיו אלקיים דוקא. אז ימצאו את מלואם, את יחושם השוה והמניח את הדעת. אם מעט פחות מגדולה זו יבקש לו האדם הרי הוא מיד טרוף כספינה המטורפת בים, גלים סוערים מתנגדים זה לזה ידריכוהו תמיד מנוחה, מגל אל גל יוטל ולא ידע שלו. אם יוכל לשקע באיזה רפש עבה של גסות הרוח ועביות ההרגשה, יצלח לו למעט את אור חייו לאיזה משך זמן, עד שבקרבו ידמה שכבר מצא מנוח. אבל לא יארכו הימים, הרוח יחלץ ממסגרותיו והטירוף הקלעי יחל את פעלו בכל תוקף. מקום מנוחתנו הוא רק באלקים.

מה הסיבה לאי שקט זה? מדוע האדם כה סוער? מדוע אין הוא מסוגל לרעות באחו כבהמה וללעוס עשב בשלווה? מה מציק לו? מה חסר לו?

הדברים יובנו על פי דברי רמב"ן הנ"ל, וכך מנסח זאת המדרש (קהלת רבה ו, ו):

וגם הנפש לא תמלא שהנפש יודעת כל מה שהיא עמלה לעצמה היא עמלה לכך אינה שבעה לא תורה ולא מעשים טובים משל למה"ד לעירוני שנשא בת מלכים אם יביא לה כל מה שבעולם אינן חשובין לה כלום למה שהיא בת מלך כך הנפש אילו הבאת לה כל מעדני עולם אינם כלום לה למה שהיא מן העליונים.

אותה נשמה אלוקית שנופחה בו באדם על ידי הקב"ה היא זו שלא נותנת לו מרגוע. היא תובעת את תפקידה. היא חסרה את מזונה, את השלמתה.

במקום אחר (פנקס יג, ח) כותב הרב קוק:

הרבה רעות מוסריות ומעשיות נמצאים בעולם, שמקורם השאיפה הגדולה הצפונה בעומק הנפש האנושית להיות שבעה מזיו אור החכמה והשגת האמת, שהוא אור ה'. ומפני שאין הנפשות משיגות את הדרך המוביל לשקיטת צמאונם הפנימי הלוה, הם מלאות חלי וקצף, והם משתבשים לפעמים לשבר צמאונם בדברים שאינם עלולים כלל לשבר הצמאון, כי אם מהממים את רגשותיהם לבל ירגישו מכאב לבבם הפנימי, ואשרי מי שנוטה שכמו לסבול דוקא את העול של דרישת ה' ועוזו ואינו משקיט צמאונו כי אם במקור מים חיים, ה' אלוקים אמת

ובניסוחו של הרב חרל"פ (מי מרום, מעייני הישועה א, ה):

יתגלה שכל העוונות והכשלונות של ישראל באו אך ורק מצד גודל החיפוש והביקוש אחרי ה', שמתוך שהם יודעים שכל חייהם אינם אלא חיי התיחדות עם המלך במסיבו ואינם מוצאים שום אושר אחר זולתי בזה... ומתוך זה הם מבקשים את ה' ומחפשים אנה ואנה איה מקום כבודו ודוקא מתוך החיפוש הזה הם טועים לפעמים בדרכים שונות תרים פה ושם, למעלה ולמטה, ויש אשר אינם מוצאים את מבוקשם אומרים "ניזיל ונתהני מעלמא הדין", אבל כל זה מתוך הדרישה את ה' ועוזו... וכאשר יתגלה לעתיד צדקת ישראל... שיתגלה לעין כל שכל נפילתם של ישראל לא היתה אלא מפני שהיו מבקשים את ה'...

'לא ניתנה תורה רק לצרף הבריות'

חסד עשה הקב"ה עם העולם ועם הנשמה והוריד מזון לנשמה. כשם שהנשמה היא חלק אלוך ממעל, כך הוריד הקב"ה דבר נוסף שהוא חלק אלוך ממעל וממילא יהווה מזון רוחני אותו הנשמה כ"כ מבקשת. אותו מזון רוחני זו התורה.

פירושים רבים נאמרו בראשונים בביאור מאמר חז"ל (בראשית רבה מד, א): 'לא ניתנה תורה רק לצרף הבריות',⁵ אולם **המהר"ל** (תפארת ישראל ז) מחדש הסבר נפלא:

אמנם מה שאמר 'לא ניתנה תורה רק לצרף הבריות', אין הפירוש כי המצות הם מצרפים האדם במה שידריך האדם עצמו במדות הטובות וההגונות. שבזה יקשה כמו שכתבנו למעלה, כי דבר זה היה הגון במצות אשר נדע טעמם, אבל במצות שנעלם מאתנו טעם שלהם, לא נוכל לומר כך. אבל המצות בעצמם מצרפים נפש האדם להשיב אותה אל ה'...

כי הנפש שהיא עומדת בגוף נוטה עצמה אל הטבע, והיא באמת נפש אלהית מלמעלה, רק שהיא עומדת בגוף. צריך להוציא אותה מן הטבע, ולהיות לה דביקות בו יתברך. וזהו על ידי המצות, אשר מעשה המצות הוא לפי השכל אשר מסודר לאדם. ועל ידי שעושה המצווה, שהיא סדר שכלי, יש לאדם דביקות בשכלי, ויוצא מן הטבע שהאדם עומד בו, ואז יש לו דבקות בו יתברך.

הצירוף שנעשה על ידי המצוות אינו מלשון "מַעֲשֵׂה חָרֶשׁ וְיָדֵי צוֹרֵף" (ירמיה י, ט) אלא מלשון לצרף ולחבר.⁶ התורה והמצוות מצרפים ומחברים את נפש האדם שהיא כפי שראינו חלק אלוך ממעל אל השלם דהיינו האלוך.

כיצד התורה העוסקת בעניינים גשמיים והמצוות המתבצעות בעולם הגשמי מסוגלים לחבר את הנפש לבוראה? לתמיהה זו מתייחס המהר"ל (שם יג):

דע כי התורה התמימה תקיף גם כן בכל ההשגות, ולא תחסר כל בה. ועם כי נראה בעיני האדם כי דברי התורה הם כדברים פחותים ושפלים, אין בזה תמיהה. כי קרה לתורת האדם מה שקרה אל האדם. כי האדם עומד בתחתונים, עם שיש לו נשמה שהיא חצובה מתחת כסא כבודו יתברך ממדרגה עליונה. גם זורח עליו צלם אלהים, שהיא המעלה העליונה. כך הם מצות התורה, עם שהם דברים גשמיים, יש להם סוד פנימי שהוא עומד ברומו של עולם.

⁵ ראה למשל הסבר רמב"ן בפירושו לדברים כב, ובמורה הנבוכים ג, מח.

⁶ ודאי שגם הצורף נקרא כך משום שמצרף מתכת אל מתכת ומסיר את השיגים החוצצים.

ומעתה אל יתמה האדם איך יזכה האדם לעולם הבא על ידי התורה, שהיא בדברים הקטנים והפחותים. כי השאלה הזאת גם כן כמו השאלה על האדם, איך יזכה בעל חומר לחיים הנצחיים. שהתשובה בזה, עם שהאדם הוא בעל גוף וחומר, 'אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו' (אבות פ"ד מ"א). כי יש בו רוח אלהים נשמה קדושה, אשר הנשמה הזאת חצובה מתחת כסא הכבוד. ובשביל הנשמה הזאת זוכה האדם אל חיים הנצחיים. וכך, עם שמצות התורה נראה שהם בדברים הפחותים, יש במצות דברים עליונים על הכל, מגיעים עד עולם הבא. עד שמצות התורה שמחויב האדם לפעול, הם דומים לגמרי אל האדם ונשמתו. ולפיכך כמו האדם עצמו, אשר הוא עומד בעולם הזה, ונשמתו מגיע עד עולם הבא. וכך התורה והמצות שמחויב האדם לפעול, הם בדברים שהם בעולם הזה, ותכלית מדרגתם עומדים ברומו של עולם.

נשמת התורה

בהמשך מביא המהר"ל מקור לדבריו מדברי הזוהר :

במדרש הנעלם (זוהר בהעלותך קנב א), אמר רבי שמעון, ווי לההוא בר נש דאמר דהא אורייתא אתא לאחזאה ספורין בעלמא ומלין דהדיוטי... אלא כל מלין דאורייתא מלין עלאין ורזין עילאין... מלאכי עלאי כתיב בהו 'עושה מלאכיו רוחות', האי באתר עלאה. בשעתא דנחתין לתתא, מתלבשי בלבושא דהאי עלמא. ואי לא מתלבשי בלבושא כגוונא דהאי עלמא, לא יכלין למיקם בהאי עלמא, ולא סביל לון עלמא. ואי במלאכי כך, אורייתא דברא להו וברא עלמין כלהו, וקיימין בגינה, על אחת כמה וכמה, כיון דנחתת להאי עלמא, אי לאו דמתלבשא בבלבושא דהאי עלמא, לא יכיל למסבל. ועל דא האי ספורא דאורייתא, לבושא דאורייתא איהו. מאן דחשיב דהאי לבושא איהו אורייתא ממש, ולא מילי אחריתי, תיפח רוחיה, ולא יהא ליה חולקא בעלמא דאתי. בגין כך אמר דוד 'גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך', מה דתחות לבושא דאורייתא...

אורייתא, אית לה גופא, ואינון פקודי אורייתא דאקרון 'גופי תורה'. האי גופא מתלבשא בלבושין, דאינון ספורין דהאי עלמא. טפשין דעלמא לא מסתכלי אלא בהאי לבושא, דאיהו ספור באורייתא, ולא ידעי יתיר, ולא מסתכלי במה דאיהו תחות האי לבושא. אינון דידעין יתיר, לא מסתכלין בלבושא, אלא בגופא דאיהו תחות האי לבושא. חכימין עבדי דמלכא עלאה, אינון דקיימו בטורא דסיני, לא מסתכלי אלא בנשמתא, דאיהו עיקרא דכלא אורייתא ממש, ולעלמא ולזמנא דאתי זמינין לאסתכלא בנשמתא דנשמתא דאורייתא.

מסביר הזוהר שכל דבר רוחני היורד לעולמנו הגשמי עליו להתלבש בגוף חומרי ובלבוש גשמי. טפשים חושבים שספר בראשית עוסק ב'סיפורי המקרא' אבל אלו לבושים לגוף התורה שהוא מצוות. וגם לגוף זה יש נשמה - נשמת התורה ונשמתא דנשמתא.

באדם נשמה אלוקית, חלק אלוק ממעל. אותה נשמה מחפשת מזון רוחני המתאים לה. היא לא באה לידי סיפוקה אלא בתורה שהיא עצמה גם כן אלוקית. כשם שהאדם הוא נשמה אלוקית המתלבשת בלבוש גשמי, כך התורה היא נשמה אלוקית העטופה במעטפת חומרית. משום כך מהווה התורה מזון רוחני לאדם והאפשרות היחידה להוציא את עצמו מהכח אל הפועל ולעסוק בדברים שהם עצמותיים לו.

מחבק את המלך הלבוש

אלוקות זו שבתוך הלבוש הגשמי של המצוות היא, דרך משל כמובן, מהקרובות ביותר לקב"ה, צומצמה והשתלשלה עד לירידתה פה לעולם פחות מכל הנמצאים, שנמצאו ממנו יתברך.

ר' יוחנן, בגמרא במסכת שבת (ק"ה ע"א) תימצת את הדברים לנוטריקון: "רבי יוחנן דידיה אמר אנכי - נוטריקון: אנא נפשי כתיבת יהבית".

התורה היא כביכול כתיבת הקב"ה את עצמו. כשאנו עוסקים בשור שנגח את הפרה או בהלכות שכנים אין הדברים הללו ח"ו איזה הנהגות ומוסכמות חברתיות **טכניות** למטרת השכנת שלום אלא פירושו של דבר שאם כך צריך לשלם וכך צריך לנהוג זו דעתו ורצונו של הקב"ה שכך יהיה **באמת**. וכפי שניסח זאת הר"ן בדרשותיו (דרוש יא):

ואני מבאר עוד ואומר שכמו שנתייחדה תורתנו מבין נימוסי האומות במצוות וחוקים אין ענינם תיקון מדיני כלל אבל הנמשך מהם הוא חול השפע האלוקי באומתנו והידבקו בנו בין שייראה העניין ההוא לעינינו - כענין הקרבנות וכל הנעשה במקדש, בין שלא יראה - כיתר החוקים שלא נתגלה טעמם, מכל מקום אין ספק שהשפע האלוקי היה נדבק בנו וחל בפועלים ההם ועם היותם רחוקים מן היקש השכל. ואין בזה פלא כי כמו שנסכל הרבה מסיבות ההוויות הטבעיות ועם כל זה יתאמת מציאותם כ"ש שראוי שנסכל סיבות חול השפע האלוקי והידבקו בנו. וזה שנתייחדה בו תורתנו מנימוסי האומות שאין עליהם עסק בזה כלל כי אם בתיקון ענין קיבוצם. ולפיכך אני סובר וראוי שייאמן בו שכמו שהחוקים אין להם מבוא כלל בתיקון הסידור והם סיבה עצמאית קרובה לחול עליהם השפע האלוקי, כן משפטי התורה יש להם בזה מבוא גדול וכאילו הם

משותפים בין סיבת חול הענין ההוא באומתנו ותיקון ענייני קיבוצנו, ואפשר שהם היו פונים יותר אל העניין אשר הוא יותר נשגב במעלה ממה שהם היו פונים לתיקון קיבוצנו.

וכך הוא ביחס לכל התורה כולה עליה כתב הרמב"ן בהקדמה לספר בראשית: "יש בידינו קבלה של אמת כי כל התורה כולה שמותיו של הקדוש ברוך הוא", וכתבו המקובלים⁷ "רצון עולה כמנין שמו".

הדברים מפורשים בספר התניא (פרק ד):

דאורייתא היא חכמתו ורצונו של הקב"ה, והקב"ה בכבודו ובעצמו כולא חד, כי הוא היודע והוא המדע וכו', כמו שהבאנו לעיל בשם הרמב"ם...
וצמצם הקב"ה רצונו וחכמתו בתרי"ג מצוות התורה ובהלכותיהן, ובצורפי אותיות תנ"ך, ודרשותיהן שבאגדות ומדרשי חכמינו ז"ל, בכדי שכל הנשמה או רוח ונפש שבגוף האדם תוכל להשיגן בדעתה ולקיימן כל מה שאפשר לקיים מהן במעשה דבור ומחשבה, ועל ידי זה תתלבש בכל עשר בחינותיה בשלשה לבושים אלו...

ואף שהתורה נתלבשה בדברים תחתונים גשמיים, הרי זה כמחבק את המלך דרך משל, שאין הפרש במעלת התקרבותו ודביקותו במלך בין מחבקו כשהוא לבוש לבוש אחד בין שהוא לבוש כמה לבושים, מאחר שגוף המלך בתוכם. וכן אם המלך מחבקו בזרועו, גם שהיא מלובשת תוך מלבושיו.

הרמח"ל בדרך ה' (ד, ב) ניסח זאת כך:

בכלל ההשפעות הנשפעות ממנו יתברך לצורך בריותיו, יש השפעה אחת, עליונה מכל ההשפעות שעניינה הוא היותר יקר ומעולה מכל מה שאפשר שימצא בנבראים, והינו שהוא תכלית מה שאפשר שימצא בנמצאות מעין המציאות האמיתי שלו יתברך ויקר ומעלה מעין אמיתת מעלתו יתברך, והוא הוא מה שמחלק האדון יתברך שמו מכבודו ויקרו אל ברואיו. ואמנם קשר הבורא יתברך שמו את השפעות זאת בענין נברא ממנו יתברך לתכלית זה והוא התורה.⁸

⁷ עמק המלך (שער ח שער טז) שלי"ה הקדוש (תולדות אדם בית ה).

⁸ עיין שם בהמשך דבריו החשובים כיצד מושכים שפע זה. ומשום כך עלינו לעסוק בכל מקצועות התורה כדי למשוך עלינו שפע זה בשלמותו.

ובספרו 'דרך עץ חיים' כתב:

וזה תראה, כי שנים הם בתבונה אחת נבראו: שכל האדם והתורה המשכלת אותו. על התורה נאמר "הלוא כה דברי כאש נאם ה'", והודיענו בזה, כי אמת הדבר, שהתורה היא ממש אור אחד ניתן לישראל לאור בו, כי לא כחכמות הנכריות וידיעות החול, שאינן אלא ידיעת דבר מה אשר ישיג השכל בטרחו, אך התורה הנה קודש היא, אשר לה מציאות גבוהה בגבהי מרומים, וכאשר יעסוק בה האדם למטה - אור היא אשר תאיר בנשמתו להגיע אותו אל גני מרומים, גני הבורא, יתברך שמו, בדרך הארה ופעולה חזקה אשר היא פועלת בה. והוא דבר החכם "ותורה אור" - אור ממש, ולא חכמה לבד, ולא שמראה אור בדרך דמיון, אלא אור ממש, כי זו מציאותה למעלה.

ובהיכנסה בנשמה ייכנס אור בה, כאשר ייכנס ניצוץ השמש באחד הבתים ואף גם זאת, הנה בדקדוק גדול נמשלה לאש ובהשוואה מדוקדקת, כי כאשר תראה הגחלת שאינה מלהבה והשלהבת היא בתוכה כמוסה וסגורה, אשר בהפיח בה אז תתפשט ותתלהב ותצא מתרחבת והולכת, ובשלהבת ההיא נראים כמה מיני גוונים, מה שלא נראה בתחילה בגחלת, והכל מן הגחלת יוצא - כן התורה הזאת אשר לפנינו, כי כל מלותיה ואותיותיה כמו גחלת הן, אשר בהצית אותן כן כאשר הן, לא ייראו כי אם גחלים וגם כמעט עמומות, ומי שישתדל לעסוק בה, אז תתלהב מכל אות שלהבת גדולה, ממולאה בכמה גוונים - הן הידיעות העומדות צפונות בתוך האות ההיא.

ו. ההבדל בין לימוד התורה ללימוד שאר חכמות

לאור דברינו אלו נבין את ההבדל בין לימוד תורה ללימוד שאר חכמות. את ההשפעה היסודית המעצבת שיש להם על האדם. כותב הרב קוק באורות הקודש (חכמת הקודש הפועלת):

חכמת הקודש, היא נעלה מכל חכמה. בזה שהיא מהפכת את הרצון והתכונה הנפשית של לומדיה, לקרבם לאותה הרוממות שהיא בעצמה מתעצמת בה, משא"כ כול החכמות העולמיות... אין להן אותה תכונה המפעלית להמשיך את המהות העצמית של ההוגה בהן אל ערכן... וטעם הדבר הוא כי כל ענייני הקודש ממקור חי החיים הם באים, מיסוד החיים המהוה את הכל, ויש בכח התוכן המקודש להוות המון ברואים לאין תכלית, לנטוע שמים וליסוד ארץ, וקל וחומר להטביע צורה חדשה ומבולטת על הנפש ההוגה, וכל המדעים של חול אין בהם זה הכח...

ולכן גם את הילדים הרכים אנו מגדלים בעיקר ואולי רק על לימוד תורה ולא שאר לימודים. וכפי שמסביר הרב באיגרת ק"ע שזכתה לכינוי 'איגרת החינוך':

מטרת החינוך היא להכשיר את האדם לצורתו המתקנת, שהנקודה המרכזית שבה היא לעשותו טוב וישר. מאז אשר החל אברהם אבינו לקרא בשם ה', היתה לנו לנחלה, כי כל מה שתהיה מושרשת בלבו של אדם יותר הקריאה בשם ה', כן יגדל טובו וישרו, ויהיה יותר מאושר לעצמו ולחברה כולה.

כנסת ישראל נתיחדה מכל האומות להרים ברמה את הדגל של החלטה זאת בעולם, שהטוב והיושר של האדם היא התכלית היותר נשגבה שלו, ושהקריאה בשם ה' והשרשת ידיעה זו היא ההכשרה היותר בטוחה למגמה זו, עד שהמגמה וההכשר הנם דבר אחד ולא יתפרדו. וכאשר לתכלית השרשת הקריאה בשם ה' בלב ונפש, ביחיד ובאומה בכללה, דרוש תלמוד קבוע, משחר טל הילדות של האדם, על כן לקח מקום בראש החינוך הישראלי תלמוד תורה, ודוקא תלמוד תורה ולא ידיעות אחרות, שאין מטרתן כי אם להכשיר את האדם למלחמת החיים, ולא לעשותו טוב וישר לפני ה' ואדם. הכשרת האדם למלחמת החיים נחשבה בנו תמיד למדרגה השניה של צדדי החינוך, ולא עצם מטרתו...

כשם שהדבר נכון לגבי היחיד כך הוא נכון גם לגבי הכלל, וכך כותב הרב במקום אחר:⁹

חיים אנו עם הציורים הרוחניים שבהשאיפה של נשמת האומה. בכל מקום שהניצוצות של אור הללו גנוזים הם שם, הננו מקושרים בקשר של נשמה של חיים, של כל הווייתנו, אליו...

בכללותה של התורה הכתובה והמסורה, ובהשתרגות כל פרטיה, ספון הציור הרוחני היותר עליון ומקורי של חפץ האומה, מצד מגמת חייה היותר עליונים בצורה מאירה בכלל הבנתה והרחבתה, בהגיונותיה, בסגנוני הרצאותיה, בתוצאות השקפותיה, על ההויה, על האלהות, על העולם, על האדם, על היחיד, על החברה, על הטוב ועל הרע, על החיים ועל המות. כל מה שההבנה וההכרה התוריית יותר מתגלה באומה, מתבססת יותר ויותר נשמתה בקרבה, וכח החיים שלה מתעלה ומתאדר.

⁹ שמונה קבצים, קובץ א אותיות א, ג.

ז. לימוד תורה לשם לימוד

ניתנה ראש ונשובה לתרץ את השאלות בהן פתחנו. כתב **בית הלוי** בהקדמה לשו"ת:

מסכת שבת דרש ר' סימאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע ירדו סי' ריבוא של מלאכי השרת וקשרו לכל אחד מישראל שני כתרים א' כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע. ויש להבין אומרו בשעה שהקדימו ולא אמר בשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע ומוכח דרק על ידי ההקדמה זכו להני שני כתרים ויש להבין היאך תלוי בההקדמה?

והנראה לי ויובן גם כן למה אמרו ישראל נעשה ונשמע ולא נשמע ונעשה. דהנה איתא בזוה"ק נעשה בעובדין טבין ונשמע בפתגמין דאורייתא הרי דנעשה הוי קבלה על קיום המצות ונשמע הוי קבלת לימוד התורה"ק.

והנה ידוע דלימוד התורה הוא משני פנים א' כדי לידע היאך ומה לעשות ואם לא ללמוד היאך יקיים ולא ע"ה חסיד וגם הנשים שאינם מחויבות בלימוד התורה מ"מ מחויבות ללמוד במצות הנוהגות בהן וכמו דאיתא בב"י סי' מ"ז בשם הרוקח דמשום הכי מברכות ברכת התורה. אמנם באנשים יש עוד מעלה א' על הנשים דנשים בלימודם אינם מקיימות שום מ"ע רק הוי מבוא לקיום המצות ונמצא דהלימוד אצלם הוי מבוא להתכלית שהוא קיום המצות ולא הוי תכלית בעצמו אבל באנשים הוי הלימוד גם מ"ע מעצמו וכמו הנחת תפילין וכדומה ונמצא הוי ב' בחי' מבוא להמצות וגם תכלית בפני עצמו.

על פי בית הלוי באמירת 'נעשה' כלול גם כן 'נשמע', בין אם על ידי שמיעה פיזית ממשית חיצונית ובין אם באמצעות הקשבה פנימית כפי שראינו לעיל בדברי הרב קוק. אם כן מדוע חוזרים עם ישראל ומוסיפים 'נשמע' לאחר ה'נעשה'? משום שלומדים לא רק כדי לעשות אלא גם (ולקמן נראה שלא גם אלא בעיקר) בשביל הלימוד כמטרה עצמאית.

לולא היו מקדימים ישראל 'נעשה' ל'נשמע' היינו עלולים לחשוב שאין הלימוד תכלית עצמאית אלא אמצעי לקיום המצוות. רק בהקדמת ה'נעשה' ל'נשמע' מתברר שה'נשמע' עצמאי הוא, ורק משום כך זכו לכתר על ה'נשמע' בפני עצמו ועל ה'נעשה' בפני עצמו. לולא ההקדמה היה ניתן כתר אחד על הנעשה, וה'נשמע' לא היה אלא חלק ממנו ואמצעי אליו.

והנה אם היו אומרים ישראל נשמע ונעשה לא היה במשמעות קבלתם רק עול מצות אלא שמוכרחין ללמוד קודם כדי שידעו היאך לעשות והיה נשמע נמשך ומבוא לנעשה. ונעשה הוי התכלית והיה רק קבלה א' ומשום הכי אמרו נעשה ומובן מאליו שמוכרחין ללמוד מקודם ואחר כך אמרו נשמע ונמצא דהוי נשמע

תכלית מצד עצמו גם כן דגם שלא יצטרכו ללמוד משום עשייה גם כן ילמדו מצד עצמה ונמצא על ידי ההקדמה נעשה ב' קבלות של ב' תכליתים עול מצות ועול תורה וזהו שאמרו בשעה שהקדימו והוי ב' קבלות עול מצות ועול תורה ירדו ס' ריבוא מלאכי השרת וקשרו לכל א' מישראל ב' כתרים א' כנגד נעשה וא' כנגד נשמע דעל ידי ההקדמה זכו לב' כתרים.

רעיון זה ניסח **הרב קוק** באורות התורה (ח, א):

הקדמת "נעשה" ל"נשמע" מצינת את הוקרת התורה מצד סגולתה האלהית, יותר על מה שראוי להוקירה מצד צורך התועלת המעשית שיש בלמודה. כי כיון שכבר נאמר "נעשה" הרי הקישור אל ערך הלמוד המעשי הוא כבר בכלל, ו"נשמע" מציין את הקישור אל ערך הלמוד הסגולי.

אשה במצוות כתיבת ספר תורה

על פי דברי בית הלוי הללו היה רגיל לתרץ מו"ר הגאון ר' דוד קב זצ"ל את שאלת השאגת אריה (לה) בדבר דין תמוה לכאורה במצווה התרי"ג שמונה ספר החינוך, הלא היא ה'מצווה לכתוב כל אחד מישראל ספר תורה לעצמו'.

כתב **החינוך**: "ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים שהן חייבין בתלמוד תורה, וכמו כן לכתוב אותה, ולא הנקבות". ויש לתמוה מדוע אשה פטורה ממצווה זו? ואף אם פטורה האשה מלימוד תורה הרי סוף סוף חייבת היא בקיומה, ומשום כך אף פוסק ה'רוקח', הובא בבית הלוי הנ"ל, שעליה לברך ברכות התורה משום שחייבת היא ללמוד את הדינים הנוגעים אליה?

לשאלה זו מתייחס **בית הלוי** בעצמו (שו"ת בית הלוי א, ו) וכותב:

ומה שהקשה על זה השאגת אריה דהא במצות הנוהגות בהן חייבות ללמוד ואי משום דאיכא שאינם נוהגים בהן אם כן הא איכא גם בזכרים מצות שאינו נוהג רק בכהנים?

ולא ידעתי שום דמיון לזה דבזכרים אפילו במצווה שאינו נוהג בו היינו שאינו מחויב לקיימה אבל הא מחוייב ללומדה דמצות לימוד הא איכא בזכרים על כל המצוות וגם בספר תורת כהנים מחויב ללמוד דמצות לימוד בזכרים הוי על כל התורה כולה והרי מצות כתיבת ספר תורה אינו תלוי רק בחיוב הלימוד ולא בחיוב הקיום ומשום הכי הזכרים חייבים לכותבו אבל בנשים הרי מצווה שאינו נוהג בה אינו מחוייבת ללומדה כלל.

והסביר והגדיר הרב קב שהציווי לכתוב ספר תורה נלמד מפסוק בדברים (לא, יט) בו התורה מכונה שירה: "וְעַתָּה כָּתְבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת וְלַמִּדָּה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁירָה בְּפִיָּהֶם לְמַעַן תִּהְיֶה לִי הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְעֵד בְּבִנְיַי יִשְׂרָאֵל". וכפי שכתב ספר החינוך "כלומר כתבו לכם תורה שיש בה שירה זאת". התורה הנכתבת צריכה להיות 'שירה' כלומר עצמאית תכליתית ולא ספר הוראות ואמצעי לקיום המצוות, כפי שהתורה אצל האשה. פטור האשה מללמוד את המצוות שהיא פטורה מלקיים מלמד אותנו שגם לימוד המצוות בהן היא כן חייבת אינו לימוד תורה בתורת שירה אלא כאמצעי בלבד לקיום המצווה.

רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל

וכך היה הרב קב זצ"ל מתרץ את קושיית רמב"ם ומהר"ל על המשנה המפורסמת בסוף מכות. דברים אלו אמר לנו בשם אביו, שהיה מתלמידיה הראשונים של ישיבת מרכז הרב, ששמעם מהרב קוק בעצמו בסעודה שלישית באחת משבתות השנה. אומרת המשנה:

רבי חנניה בן עקשיא אומר רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנאמר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר.

מקשה המהר"ל (תפארת ישראל ה):

מענה יש לשאול, כי איך יאמר שה' חפץ לזכות את ישראל לכך הרבה להם מצות. ודבר זה נגד השכל, שהיה לו למעט במצות, כדי שלא יהיה צריך לשמור הרבה מצות, ואז היה זוכה לעולם הבא על ידי מיעוט מצות, ממה שהוא מוסיף להם מצות, שאז אי אפשר לזכות כל כך לעולם הבא?

ור' דוד היה מסביר לנו ש"בלי מצות סוכה לא היתה מסכת סוכה!" המצוות ניתנו כדי שתהיה תורה. ההיפך הגמור מהמחשבה הראשונית. לא שהתורה ניתנה לנו כדי שנדע כיצד לקיים את המצוות, אלא המצוות ניתנו לנו כדי שתהיה היכי תמצוי לתורה.

ממשיך בית הלוי ומסביר לפי זה מדוע אחיינו של ר' ישמעאל לא נפטר ממצות לימוד תורה על אף שכבר ידע את כל התורה כולה:

וזהו דאיתא במנחות דף צ"ט שאל בן דמה בן אחותו של ר' ישמעאל את ר' ישמעאל כגון אני שלמדתי כל התורה כולה מהו שאלמוד חכמת אריסטו אמר לו צא ובדוק שעה שאינו לא יום ולא לילה דהחויב דהוי משום קיום המצות הא כבר יצא בו כיון שידוע כל התורה כולה היאך לעשות דדבר הנעשה לאיזה תכלית אין לו להמשך יותר מכפי הצורך לאותו התכלית המבוקש ורק מ"מ חייב מצד עצם המצווה של הלימוד תורה.

ח. על מה אבדה הארץ

ברגע שעם ישראל הפסיק לחיות על פי אמיתות אלו פסקה שכינה ונחרב הבית. הגמרא בנדריים (פ"א ע"א) מתארת את השבר הרוחני בירושלים ערב החורבן:

דאמר רב יהודה אמר רב, מאי דכתיב מי האיש החכם ויבן את זאת? דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פירשוהו, עד שפירשו הקב"ה בעצמו, דכתיב ויאמר ה' על עזבם את תורת יגו', היינו לא שמעו בקולי היינו לא הלכו בה! אמר רב יהודה אמר רב: שאין מברכין בתורה תחלה.

מסביר הר"ן בשם רבנו יונה שאם הבעיה היתה כפשט הפסוק שעזבו את התורה ולא למדו אותה מדוע החכמים והנביאים לא יודעים על מה אבדה הארץ עד שהקב"ה בכבודו ובעצמו צריך להסביר. מכאן דייקה הגמרא שלא זו היתה הבעיה אלא שלא ברכו בתורה תחילה.

אולם כעת עלינו להבין את החומרא הגדולה בכך שלא ברכו בתורה תחילה. האם עוון זה כל כך חמור שמצריך עונש חמור של חורבן?

מסביר רבנו יונה:

כלומר שלא הייתה התורה חשובה בעיניהם כל כך שיהא ראוי לברך עליה שלא היו עוסקים בה לשמה ומתוך כך היו מזלזלין בברכתה והיינו לא הלכו בה כלומר בכונתה ולשמה אלו דברי הרב החסיד ז"ל והם נאים ראויין למי שאמרו.

כלומר החסרת הברכה איננה הסיבה העצמית לעונש אלא מבטאית זלזול בתורה, לא עסקו בה לשמה - לא היתה חשובה עליהם - לא ברכו עליה.

עוסקים בתורה כדי שתתעצם נשמתינו

הב"ח (אורח חיים מז) ממשיך ומעמיק בהסבר הדברים:

ואיכא לתמוה טובא למה יצא כזאת מלפניו להענישם בעונש גדול ורם כזה על שלא ברכו בתורה תחלה שהוא לכאורה עבירה קלה?

ונראה דכונתו יתברך מעולם היתה שנהיה עוסקים בתורה כדי שתתעצם נשמתינו בעצמות ורוחניות וקדושת מקור מוצא התורה ולכן נתן הקב"ה תורת אמת לישראל במתנה שלא תשתכח מאתנו כדי שתתדבק נשמתנו וגופינו ברמ"ח איברים ושס"ה גידין ברמ"ח מצוות עשה ושס"ה לא תעשה שבתורה ואם היו עוסקים בתורה על הכוונה הזאת היו המה מרכבה והיכל לשכינתו יתברך שהיתה השכינה ממש בקרבם כי היכל ה' המה ובקרבם ממש היתה השכינה קובעת דירתה והארץ כולה היתה מאירה מכבודו ובוזה יהיה קישור לפמליא של מעלה עם פמליא של מטה והיה המשכן אחד.

כפי שראינו, התורה ניתנה לנו כדי להזין את נשמתנו. כדי לצרף ולחבר את החלק אלוק ממעל שנופח בנו אל האלוק בעצמו. כשאדם עושה כן הרי הוא מרכבה לשכינה.

אבל עתה שעברו חוק זה שלא עסקו בתורה כי אם לצורך הדברים הגשמיים להנאתם לידע הדינים לצורך משא ומתן גם להתגאות להראות חכמתם ולא נתכוונו להתעצם ולהתדבק בקדושת ורוחניות התורה ולהמשיך השכינה למטה בארץ כדי שתעלה נשמתם למדרגה גדולה אחרי מיתתם הנה בזה עשו פירוד שנסתלקה השכינה מן הארץ ועלתה לה למעלה והארץ נשארה בגשמיותה בלי קדושה וזה היה גורם חורבנה ואבידתה והוא אמרו מי האיש החכם וגומר על מה אבדה הארץ וגומר ויאמר ה' על עזבם את תורתך אשר נתתי לפניהם וגו'...

עם ישראל חטאו ולא היו מרכבה לשכינה משום שלמדו לא בכדי להוות משכן לשכינה אלא לצרכים גשמיים. כלומר, אין פה ענישה חיזונית, שעברו על דבר מלך, אלא תוצאה אוטומטית טבעית, כעובר על דברי רופא. בהתנהגותם ויחסם לתורה הם מנעו מעצמם מלהיות משכן לשכינה וממילא נחרבו משום שהשכינה לא שרתה פה. החורבן החיצוני היה תוצאה מחורבן פנימי אותו הם גרמו בכך שלא היו מעון משכן לשכינה.

וכוונתי שיתקשרו בעצם קדושת תורתך תורת אמת והשכינה תהא שורה בקרבם והמה עזבו את תורתך ולא הלכו בה פירוש תחלת ההליכה ברוחניות התורה ממדרגה למדרגה כדי שתתדבק הנשמה בעצמות קדושת התורה לא הלכו בה דהיינו לא הלכו בה לשמה.

וזו כוונת הגמרא שלא ברכו בתורה תחילה:

בשעה שבאו לפתוח בעסק התורה ולברך לפניו יתברך ולהודות לו על נתינת התורה לעמו ישראל כדי שיהיו דבקים בקדושתה ובשכינתו יתברך והוא המכוון בברכת אשר בחר בנו על אשר קרבנו לפני ה' סיני ונתן לנו תורתו הקדושה כלי חמדתו שהיה משתעשע בה בכל יום כדי שתתדבק נשמתנו בעצמות קדושת התורה ורוחניותה ולהוריד השכינה בקרבנו לא הלכו בה לעסוק בדברי תורה לשמה כי בזה נענשו שנסתלקה השכינה מן התחתונים ואז אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עובר כלומר נחרבה ונשארה חומרית מבלי עובר שם קדושת השכינה כי נסתלקה השכינה לגמרי מן הארץ ועלתה לה למעלה וכך היא גירסת רב אלפס (ברכות ה ב) ולומדי תורתך לשמה וכזה ראוי להגיה בסדורים.

אנו מברכים בברכת התורה על בחירת ה' בנו וזו לכאורה אינה מן הענין? אלא אם נאמר שנתנית התורה לנו היא חלק מבחירתנו בידי ה'. הקב"ה נתאוה שתהיה לו דירה ומשכן

בתחתונים, לשם כך הוא בחר בנו ונתן לנו את התורה כדי שנהפוך עצמנו מרכבה לשכינה. וכך אנו גם מקדימים בברכה שלפניה "ולומדי תורתך לשמה" - זו מטרת לימוד התורה, לשמה ולא לשם חשבונות אחרים.

ט. ברכת התורה לפנייה

אולם לכשנדייק במילותיה של הגמרא נראה שיכלה לומר "שאיין מברכין בתורה", מפני מה הוסיפה הגמרא את המילה "תחילה"? נכון הוא שברכת התורה היא תחילה, לפני הלימוד, אך מדוע פרט זה חשוב לציון דוקא פה? נעמיק ונראה שבמילה יחידה זו גנוז כל אשר אמרנו.

מדאורייתא אנו מחויבים בשתי ברכות בלבד - ברכת המזון וברכת התורה.¹⁰ באו חכמים והוסיפו וחייבו ברכות נוספות.

שתי הנאות בלימוד תורה ובאכילה

ואולם על אף ששתיהן מדאורייתא פרט משמעותי מבדיל ביניהן. ברכת המזון נאמרת לאחר האכילה, ואילו ברכת התורה נאמרת לפני הלימוד. מה פשר הדבר?

מסביר הרב קוק בעין איה (ברכות לט):

במזון יש שתי טובות שאנו מקבלים מהשם יתברך: טובת הנאת האכילה לשעתה שראוי להודות על זה אף אם לא תמשך מזה תכלית המשכת החיים. והטובה העיקרית היא טובת המשכת החיים שבאה מן המזון. בתורה נמצא גם כן ב' טובות: טובת התלמוד בהביאו לידי מעשה כי ידע לפלס דרכיו על פי התורה. וטובת הלימוד עצמו בהיותו מתעלה לקדושת עסק תורה הקדושה שהיא תורת חיים מאור פני מלך חיים.

בתורה ובאכילה שתי הנאות. באכילה ההנאה הראשונה מתהווה מייד עם תחילת האכילה והיא הנאת האכילה. ואילו ההנאה השנייה היא כשהאדם מקבל חיות מהמזון אותו אכל. הנאה זו מתקיימת רק כשסיים ואכל כדי חייו.

¹⁰ ברכות כ"א ע"א: "אמר רב יהודה: מניין לברכת המזון לאחריה מן התורה - שנאמר: ואכלת ושבעת וברכת. מניין לברכת התורה לפנייה מן התורה - שנאמר: כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו".

ובתורה גם כן שתי הנאות. הנאה אחת היא עם סיום הלימוד, כשהדברים ברורים והאדם יודע כיצד עליו לנהוג על פי התורה. ואילו ההנאה השנייה היא התקדשות והתעלות של העוסק בתורה והיא מתרחשת מהרגע הראשון של הלימוד.

והנה מן התורה ראוי לברך על ההנאה העקרית וההנאה הטפילה ראוייה להתרחב מדרבנן כדי שתשלם גם כן הכרתינו להבחין בין ההטבה העקרית להנמוכה ממנה. על כן בברכת המזון שהטובה העקרית היא המשך החיים שבא מכחה, והיא באה לאחר האכילה על ידי פעולת העיכול, על כן ברכת המזון לאחריה מן התורה. אבל בתורה הקדושה הנעלה של עצם התורה היא באמת נעלה על כל מעשים שהעוסק בתורה לשמה מגדלתו ומרוממתו על כל המעשים' ושלמות האדם בהשגת האמתיות שבתורה אף בזה שאין בו מעשה, גדולה ורמה מאד, יותר מההכשר שבא להמעשים מתלמוד תורה.

צריכים לדעת שיש דרגות במציאות. צריך להבחין ביניהם. רק אצל 'הנותן עינו בכוסו כל העולם כולו דומה עליו כמישור'¹¹. מהתורה מברכים על ההנאה העיקרית, וחכמים אמנם יבואו וירחיבו ויוסיפו ברכה גם על ההנאה הטפילה, משום שגם עליה יש להודות כמובן. אך אסור שזה יבלבל ויטשטש את הסדר הנכון, מהתורה מברכים על ההנאה העיקרית.

ולכן בברכה על הנאת האכילה מברכים מדאורייתא רק עם תום האכילה. לומר לאדם שאף אם אתה נהנה מהאוכל הטעים (ורבנן יבואו וירחיבו ברכה והודאה גם על הנאה זו) שים לב האם אוכל זה הוא גם מזין ונותן לך כוחות חיים ולא ח"ו ההיפך. קבלת כוחות חיים מהאכילה היא ההנאה היותר חשובה ולכן רק עליה מברכים מהתורה.

ההנאה המרכזית בלימוד תורה

אבל בתורה ההיפך הוא הנכון. ההנאה היותר חשובה היא הקדושה והרוממות שהאדם משיג בעצם הלימוד. קדושה זו מתהווה גם כשהלימוד עוד לא מגיע לידי מעשה, כבר מהרגע הראשון האדם מתקדש ומתרומם והתורה משלימתו. ולכן ברכת התורה מדאורייתא היא כבר מתחילת הלימוד.

על כן אף שהמעשים יתוקנו על ידי התורה רק אחר הלימוד שכבר עלתה בידו הידיעה עם כל זה ברכת התורה דוקא לפנייה היא מן התורה למען דעת שרוממות ערך התורה היא עצם הדרישה בה והלימוד עצמו בתורת ד' הוא חיינו ואורך ימינו וזהו אנו משיגים תיכף בהתחלתינו ללמוד.

¹¹ יומא ע"ה ע"א.

על כן אמר הכתוב "כי שם ד' אקרא" שאנו צריכים להכיר רוממות התורה מצד שהיא שם ד' ובה נדע שמו הגדול ובאורה לנו אור שהוא דבר נעלה מכל המעשים וכל חפצים לא ישוו בה...

ברכת התורה נלמדה מהפסוק "כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו". לימוד התורה הרי הוא קריאה בשם ה'. זוהי רוממותה וגדלותה של התורה, היא שמו של הקב"ה. הקב"ה בכבודו ובעצמו נמצא פה. הוריד וקשר כביכול את עצמו דרך ההשפעה הגדולה ביותר שקיימת במציאות והיא התורה. שם ה' זו התורה וזה כבר מהמילה הראשונה. לברר את ההלכה ולדעת בסופו של דבר מה עלי לעשות, כיצד עלי לפסוק, זה ודאי דבר חשוב. אבל יש דבר חשוב יותר והוא הלימוד עצמו. האדם בלימוד התורה מתחבר לקב"ה בעצמו, מזין את הנשמה במזון הנצרך לה לפי שהיא בת מלכים.

שאין מברכין בתורה תחילה

הסביר לנו הב"ח שהתורה ניתנה לנו כדי שנשכין שכינה בתחתונים וכדי שנהיה מרכבה לשכינה. דבר זה קורה בלימוד תורה לשמה. לימוד לשם הלימוד, לימוד כדי לעסוק בשם ה', התורה, לחבר את הנשמה לאלוק ממעל, לתת לבת המלכים את אותו מזון רוחני המתאים לה.

אולם עם ישראל למדו בשביל מטרות גשמיות חומריות נחותות. "לידע הדינים לצורך משא ומתן גם להתגאות להראות חכמתם". הם כביכול ברכו בתורה **בסוף** ולא **בתחילה**. למדו כדי להשיג השגות המושגות עם תום הלימוד ולא למדו כדי לעסוק בשם ה', ואשר עליו מברכים בתורה תחילה. במילה אחת הסבירו לנו חז"ל את הבעיה, "לא ברכו בתורה תחילה". הם לא למדו לימוד כזה שעליו מברכים כבר מההתחלה אלא לימוד נמוך שעליו מברכים רק בסוף. משום כך כמובן לא הורידו שכינה לתחתונים וממילא התוצאה היתה שאבדה הארץ.

י. זכר למקדש

כשם שהחורבן ארע משום שלא השכנו שכינה בארץ על ידי לימוד תורה לשמה ולא עשינו עצמנו מרכבה לשכינה כך ברור הוא שלא נזכה להיגאל עד שנתקן ונעשה לו דירה בתחתונים שישכון בתוכנו.

כך מסביר הרב את תקנות רבן יוחנן בן זכאי (סוכה מ"א ע"א):

בראשונה היה לולב ניטל במקדש שבעה, ובמדינה יום אחד. משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא לולב ניטל במדינה שבעה, זכר למקדש. ושיהא יום הנף כולו אסור.

מנא לן דעבדינן זכר למקדש? אמר רבי יוחנן: דאמר קרא כי אעלה ארכה לך וממכותיך ארפאך נאם ה' כי נדחה קראו לך ציון היא דרש אין לה, דרש אין לה - מכלל דבעיא דרישה.

חורבן חיצוני וחורבן פנימי

בפתיחה לספר משפט כהן מסביר הרב את ההבדל שבין ארוכה לרפואה:

כי ישנם שני מיני מחלות חיצוניות ופנימיות ולהם שני דרכי רפואה הדרך המעולה לרפוי המחלות הפנימיות היא של רפואות פנימיות טבעיות ושבחן הוא להיות קרוב למזון יותר מלרפואות, כדי לחזק את טבע הגוף בעצמו מבלי להוסיף כח זר על הכח הטבעי וכמו שביאר זה הרמב"ם ז"ל בפרקיו ברפואה. אבל דרך רפואת המחלות החיצוניות ברוב העיניים היא של רפואות חיצוניות שמחוץ לטבע הגוף כמו חתוך וחיבוש וכדומה.

אמנם יש מחלות חיצוניות שמקורן היא מחלה פנימית אז דרך הרפואה היא במהלך אחד עם המחלה הפנימית שגרמה להן וסבבתן. ונראה שלשון ארוכה יפול ביחוד על רפואה טבעית פנימית לתקן הטבע והוא לשון תיקון כמו אריך לן למחזי ולשון רפואה יונח על רפואה חיצונית פעלית גם כן, ולפי זה הארוכה חלוקה מרפואה שהארוכה דרושה למחלות פנימיות והרפואה לחיצוניות אבל כשהחיצוניות באות מסבה פנימית אז דרך הרפואה היא דרך הארוכה בעצמה.

אדם שנופל ונפצע או שובר איבר ח"ו זהו חולי חיצוני. אדם שסובל מכאבים פנימיים שלא נראים מבחוץ זהו חולי פנימי. יש ואותו חולי פנימי בוקע החוצה ומשאיר רושם חיצוני כפריחה, פצעים וכדו', במקום זה התאחדו להם החולי הפנימי והחיצוני - הפנימי הוא זה שהביא לידי חולי חיצוני.

רש"י¹² מסביר ש"אריך - לשון דבר הגון". רפואה שבסך הכל דואגת שהגוף יקבל את הראוי לו היא הנקראת ארוכה. זוהי רפואה פנימית, טבעית. רפואה שדורשת התערבות חיצונית כרופא היא הנקראת רפואה.

¹² סוכה מ"ד ע"ב, ובעזרא ד, יד.

כשהמחלה היא פנימית והיא התפרצה החוצה ויצרה סימנים חיצוניים אזי דרך הארוכה תרפא גם את המחלה הפנימית וגם את ביטוייה החיצוניים.

שתיים הנה קוראותינו בעווננו בחורבן בית חמדתנו מחלה פנימית ומחלה חיצונית. המחלה החיצונית הוא החסרון המורגש שבית קדשה ותפארתה היה לשרפת אש ואין אנו יכולים לקיים את המצות הרבות הבאות על ידו וגלותנו מארץ קדשנו שמתוך כך אנו נשבתים מעבודת ד' בכל המצוות התלויות בארץ ואשרן הנפלא.

ויותר מר מזה הוא המפלה הפנימית של חסרון התורה וידיעתה שביחוד על ידי העדר קיומנו בפועל את אלה המצוות הקדושות התלויות במקדש ובארץ הקדושה שאם היינו נוהגים בהן למעשה ודאי היו הלכותיהן מבוררות לנו ועיקריהן היו שמורים בידנו ומפני מעוט המעשה בהן אבדה עצה ותושיה ביחוד בהלכות הגדולות הללו. וגם לכללות התורה הוסרה המצנפת והורם העטרה כי מלשכת הגזית יצאה תורה לכל ישראל ועתה בעווננו חשכו הרואות בארובות ובאין עיניים נגששה וביון מצולות הספיקות באין מעמד בהרבה עיקרי תורה.

בחורבן המקדש ארע לנו חורבן פנימי וחורבן חיצוני. החורבן החיצוני הוא הגלות ושריפת בית המקדש, דבר שגרם לביטול הרבה מצוות. אבל זהו חיסרון חיצוני, החיסרון הפנימי הוא העדר התורה בכלל עם גלות ישראל והעדר התורה ביחס למקדש ולארץ ישראל בפרט. כשחרב הבית וגלינו מארצנו הרבה מצוות נתבטלו וממילא לימוד התורה העוסק במצוות אלו ובפרטיהן ירד ואולי אף הפסיק כלל. זה החורבן הפנימי והיותר גדול, חורבן התורה שארע. וגם ביחס למצוות שאינן תלויות במקדש ובארץ נחרבה התורה, כי מרכז התורה אשר בלשכת הגזית, מציון תצא תורה, פסק. הספקות והשאלות לא מתבררות ולא מגיעות לידי הכרעה, חורבן התורה.¹³

בתיקון עזיבת התורה ניגאל

וכאשר ידענו כי עיקר חורבן בית מקדשנו וסבת גלותנו היה עזבנו את תורת ד' כמו שכתוב על מה אבדה הארץ ויאמר ד' על עזבם את תורת¹⁴ אנו יודעים כי על

¹³ אולי לפי זה יוסבר קישור העניינים בסוף תפילת שמונה עשרה: יהי רצון... שייבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך...". בבניין בית המקדש במהרה בימינו אמן וחזרת כל העניינים הכרוכים בו תושלם גם התורה.

¹⁴ יש להעיר ש"על מה אבדה הארץ" נאמר ביחס לחורבן בית ראשון ואילו תקנת זכר לחורבן נתקנה אחרי חורבן הבית השני? ויש ליישב.

ידי שובנו אל תורתנו הקדושה להגות ולהעמיק ולשום כל מעיננו בה בא תבא לנו הישועה כי תבנה עיר על תלה וארמון על משפטו ישב.¹⁵

החורבן הפנימי שארע לנו והוא ביטול התורה שנוצר בהתפזרות עם ישראל והתפזרות מרכז התורה וביטול קיום מצוות הארץ והמקדש, נבע מחורבן פנימי כפי שראינו שלא ברכו בתורה תחילה, כלומר לא למדו כדי לתת מזון לנשמה ולהשכין שכינה בארץ אלא לצרכים חומריים נמוכים.

ממילא מובן שהדרך לגאולה היא לחזור וללמוד תורה לשמה, לשם השכנת שכינה בתחתונים. כשבאים ומתקנים 'זכר למקדש' שינהגו מצוות הארץ והמקדש מדרבנן, למרות שמדאורייתא הן בטלות, יוצרים מציאות שעוסקים במצוות האלו לא כדי לדעת כיצד לקיימם או להתגאות ח"ו, משום שקיומם המעשי הרי נפסק אלא עוסקים במצוות האלו לשמן, כדי לעסוק בלימוד התורה הקשור לאותן מצוות. מתקנים את השלא ברכו בתורה תחילה'. לומדים לשם העיסוק בתורה ולימודה ולא כדי להשיג השגות אחרות.

והנה עיני קדשם של חז"ל אשר היו בעת גלות ישראל מעל אדמתו מראשית צפן מדאגה מדבר פן יאמר עם ה' כי אחרי אשר לא עת לקיים לנו העת הזאת את החקים התלויים במקדש ובארץ מה בצע בלמודם ויזניחו הלילה את החלק הנכבד הזה שישועתנו בו תלויה מהביאו לידי המעשה המיוחד לו על כן קבעו זכר למקדש ועל כן הודיעו אותנו כי ערך הדברים האלה הוא לא מצד החובה העצמית לפי מצב הזמן והמקום אך כדי לעשות זכר למקדש ולא נמלט מלעסוק בתורת החוקים התלויים במקדש על ידי החלק הנתן גם לנו לחובה מדברי חז"ל. גם נתנו בזה הערה לחכמי לב כי ישמע חכם ויוסיף לקה כי בין יבין כונתם ז"ל להשאיר אתנו מקצת זכרון מחוקי הקודש למען לא נסיר לבבנו מהגיונם מאפס קיומם בפועל מזה נקח מוסר כי אלה הזכרונות האחדים למקדש לא ללמד על עצמם יצאו כ"א על הכלל כולו יצאו לזרז רוח נבוננו ושוקדי דלתי תורתנו לשוב לשמור משמרת הקודש בתלמוד כל עניני המקדש והקודש ובזה נתן יד לעזרת עמנו ונפתח פתח תקוה לישועת ד' לנו המציץ מן החרכים ומצפה לעת נפנה אליו ונישעה.

¹⁵ הרב מוסיף שם שבעיסוק במצוות אלו של הארץ והמקדש יש סגולה נוספת להיגאל משום שאמרו חז"ל 'תלמוד גדול שמביא לידי מעשה'. והמעשה שתלוי בנו אכן מוטל עלינו לדאוג שהתלמוד יביא אליו. אבל מעשה שלא תלוי בנו מוטל על הקב"ה כביכול שידאג שיגיע לידי מעשה משום שכלל הוא 'תלמוד מביא לידי מעשה'. אנו נעסוק במצוות אלו של הארץ והמקדש ועל הקב"ה לדאוג לכך שלימודנו יבוא כבר לידי מעשה.

מכאן נלמד להרחיב עסק התורה לשמה בכלל ובהלכות המיוחדות למקדש, לירושלים ולארץ בפרט.

כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך

אלה הדברים דבר הנביא בשם ה' וחז"ל הישירו אותנו לעומק הבנתם לפי דברינו האמורים. הלא נדע ששתי מחלותינו החיצונית והפנימית שהן חורבן בית תפארתנו ועזיבת תורתנו דרך רפואתן אחת היא כי אם אך נבא לרפאות את הפנימית מהרה יגמור ה' עלינו לטובה את הרפואה החיצונה לייסד בציון אבן בחן ואמר כי אעלה לך ארוכה פנימית לחוליך הפנימי המסתתר בתוך ובזה עצמו ממכותיך ארפאך רפואה חיצונית למכות החיצוניות אשר עיני כל תחזינה אותן ומבאר כי חוליך החיצוני הוא כי נדחה קראו לך שנחרבו בתיך ונגלו ונדחו ממך בניך אבל נפשי יודעת שסבת הדבר הוא מצד כי ציון היא, המצוינת בחוקיה ובהלכותיה מפני רוב מעלתה דורש אין לה וכאשר ישובו בניך לדרשך בהבטל הסיבה יבטל המסובב ולא תהיה עוד נדחה. מזה הולידו התולדה הנאמנה מכלל דבעיא דרישה.

החורבן החיצוני שהוא "נידחה קראו לך", נדחו וגלו הבנים הוא יתוקן בתיקון החורבן הפנימי של עזיבת התורה. התיקון יהיה על ידי ציון היא, עיסוק בהלכותיה המצוינות, המיוחדות, של ציון. כשתעלה הארוכה לחולי הפנימי, כשיתוקן העוון אשר בגללו אבדה הארץ- שלא ברכו בתורה תחילה, על ידי עסק התורה במצוותיה המצוינות של ציון "זכר למקדש", בזמן שאין מחויבין בהן, אז בעז"ה יתרפא הגוף גם מהגילויים החיצוניים של אותה מחלה פנימית, יבוא גואל ונבנה בנין אריאל.